

**ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“**

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА LXIII 2012

**СКОПЈЕ
2012**

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Излегува еднаш годишно

Редакција:

Светлана Давкова-Ѓоргиева
Олгица Додевска-Михајловска (заменик одговорен уредник)
Веселинка Лаброска (одговорен уредник)
Љупчо Митревски (секретар)
Катица Трајкова

Уредувачки одбор:

Кирил Конески
Коста Пеев
Влоѓимјеж Пјанка
Трајко Стаматоски
Рина Ускова
Виктор Фридман
Гизела Хавранек

Лектура:

Веселинка Лаброска
Љупчо Митревски
Катица Трајкова

Адреса:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, пошт. фах 434

Број на жиро-сметка:

40100-788-1242

Тираж:

300 примероци

Печат:

Винсент-графика, Скопје

Финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

СОДРЖИНА

СТАТИИ

- Илија Чашуле
Македонски лексички соодветства со бурушаскиот јазик* 7
- Андрей Н. Соболев
О македонском говоре села Требиште, Голо Бордо, Албанија ... 42
- Емилија Бојковска
Поимна и термиолошка поделба на речениците: надреченица, подреченица и надреченичен остаток 72
- Лилјана Митковска и Елена Бужаровска
Типови модалност во неменливите има да-конструкции 83
- Марија Кусевска
Дискурсниот маркер ама: прагматичка анализа на неговата употреба во говорните Чинови на несогласување 104
- Биљана Мирчевска-Бошева
Зафразеосемантичкото поле *гнев* во македонскиот јазик 119
- Олгица Додевска-Михајловска
Биеlementните фразеологизми со симетрични структури во македонскиот јазик 131
- Виолета Николовска
Од семантиката на фати и фатален 143
- Елизабета Бандиловска-Ралповска
Семантичкиот систем на боите во рамките на парадигматските односи 154
- Александра Ѓуркова
Речениците со директен и индиректен говор во македонските црковнословенски ракописи 166
- Наталија Андријевска
Образувањата со без- во македонските црковнословенски ракописи од аспект на антонимијата 177

Мери Цубалевска	
Глаголската префиксација во Ваташкиот минеј	187
Марија Чичева-Алексиќ; Елка Јачева-Улчар	
Интервенциите на Павел Божигропски во текстот на Кониковското Евангелие	197
Васил Дрвошанов	
Изразување на семемата „стрмен“ во македонските говори	204
Светлана Давкова-Ѓоргиева	
Околу етимологијата на поимот <i>сад/џосаџка</i>	219
Гоце Цветановски	
Влијанието на урбаната средина врз јазичниот израз на поединецот и на колективот	227
Бранислав Геразов; Зоран Ивановски	
Систем за синтеза на говор на македонски јазик базиран на квази-двогласи	234
Наташа Стојановска-Илиевска	
Македонските предлози–индикатори на причинската релација и нивните англиски преводни еквиваленти	242
Јасминка Делова-Силјанова	255
Чешките фраземи со компонентата <i>џеџица</i> во преводите на македонски јазик	255
Елена Јованова-Грујовска	
Изразување субјективност при именувањето на храната	268

ПРИКАЗИ

Димитар Пандев	
Промоција на Толковен речник на македонскиот јазик	274
Емилија Црвенковска	
Учебник за македонскиот јазик и за Македонија	280
Елизабета Бандиловска-Ралповска	
Современите лингвистички истражувања во македонистиката и придонесот на македонските лингвисти во стабилизацијата и во стандардизацијата на јазичната норма на македонскиот јазик	285

Бојан Петревски	
Синтаксичка монографија од примарно значење	291
Гоце Цветановски	
Уште еден труд во прилог на комплетирањето на дијалектниот мозаик на македонската јазична карта: „Штипскиот говор“ од Билјана Маленко	297
Бисера Павлеска	
Нов прилог кон проучувањето на македонската писмена традиција	302
Катица Трајкова	
„Деклинација на именките во црковнословенските ракописи од македонска редакција“ од Марија Паунова	310
Љупчо Митревски	
Звонко Танески, Македонско–словачки компаративни согледби (студии и интерпретации)	314
Звонко Танески	
Деловната комуникација и етика низ призмата на новите научни и академски истражувања	318
 ИНМЕМОРИАМ	
Весна Миовска	
М-р Маринко Митков (1941 – 2012)	322
Елена Јованова-Грујовска	
м-р Петре Ристујчин (15.3.1937-19.8.2011)	326

811.163.3:367.335"18/"19(049.3)

СИНТАКСИЧКА МОНОГРАФИЈА ОД ПРИМАРНО ЗНАЧЕЊЕ

(Лилјана Минова-Ѓуркова, „Релативната реченица во македонскиот јазик во XIX и XX век“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 2011)

Текстот на книгата „Релативната реченица во македонскиот јазик во XIX и XX век“ од Лилјана Минова-Ѓуркова е, како што истакнува Анета Дучевска во предговорот, докторската дисертација на авторката, одбранета во 1976 година. Предмет на нејзиниот интерес е најкомплексната хипотаксичка операција, а традицијата на тие проучувања во македонската средина е поврзана со еден куриозитет - проблемот на релативните реченици ја предизвика првата сериозна синтаксичка дискусија по кодификацијата на македонскиот јазик (толку во првите броеви на списанието „Македонски јазик“). Станува збор за мошне обемна монографија. Преку неа читателот има можност да стекне комплетна претстава за проучувањата на предметниот проблем од авторката, во кои претходно сме имале увид со посредство на нејзината „Синтакса“ и на периодиката.

Книгата е структурирана во пет главни дела – *Општи дел, Крајок преглед на карактеристичките на релативната реченица во народниот јазик, Релативната реченица во текстовите на македонските писатели од XIX век, Релативната реченица во македонскиот литературен јазик во XX век* и *Заклучок*, кон кои се додадени уште четири – *Забелешки, Список на скрашенициите од ексцерпираниите текстови, Ексцерпирани текстови и Литература*.

Како што е сугерирано уште во насловот, проблемот не се разгледува само на синхронски туку и на дијахронски план, при што се зема предвид состојбата од почетокот на XIX век до моментот на разработката. Пристапот и методологијата се утврдени во

општиот дел, каде што, откако се рекапитулирани проучувањата на проблемот во општ и во македонистички контекст, се пристапува кон класификација на релативните реченици. Како што согледува авторката, „специфичноста на овој проблем се состои главно во тоа што почесто како релативни се третираат главно зависносложените реченици со релативните заменки, додека оние со релативните прилози како сврзувачки средства се вклучуваат во други групи и тоа врз основа на семантички критериум“. Во прашање се конструкциите што, формално (со оглед на сврзувачките зборови), треба да се третираат како релативни, а семантички – како прилошкоопределбени. Поради карактерот на трудот, Минова-Ѓуркова проценува дека е оправдано да ги земе предвид речениците со сите релативни сврзувачки зборови, по што, со оглед на третманот на релативните конструкции кај повеќе автори, пристапува кон неколку класификации.

Според првичната, се izdelуваат експанзивни и супститутивни релативни реченици. Во експанзивните антецедентот е експлицитен, зависната дел-реченица функционира како негова определба, а релативниот сврзувачки збор едновременно укажува на него и го заменува во релативната дел-реченица, вршејќи ги неговите функции во неа (*Познајќи ми се месџајта шџо ќе ги ѓосејќије*). Во супститутивните, пак, антецедентот не е експлицитен, зависната дел-реченица може да го застапува и да ја врши неговата функција во конструкцијата, а може да се јави и со корелат во главната (*Кој рабојќи, има/Тој шџо рабојќи има*).

Со оглед на релацијата меѓу дел-речениците, авторката диференцира рестриктивни и нерестриктивни релативни реченици, за кои се употребуваат повеќе термини: *дисџинкџивни* и *нарајџивни* (Завадовски), *ајрибуџивни* и *ајозџивни* (Полањски), *висџински* *релајџивни/ајрибуџивни* и *квазирелајџивни/јредикајџивни/нарајџивни/ајозџивни* (Тополињска), *неојходни/дејтерминајџивни* и *јридружни/ексџликајџивни* (Корубин) итн. Во студијата за која станува збор, како најшироко прифатени, се употребуваат термините *ресџрикџивни* и *нересџрикџивни*, со кои, од авторите што се имаат предвид, оперираат Тополињска, Шеракова, Кшишкова, Ницолова, Голомб и Фридман.

Како и да е, за разлика од рестриктивните, кои функционираат атрибутивно, нерестриктивните се еквивалентни на апозиција во однос на антецедентот. Во рестриктивните izdelувањето на релативизираниот предмет на мислата имплицира карактеризација со зависната дел-реченица, која е во функција на аргумент со кој се

врши изделувањето (*Тој/оној сѝуденѝ/сѝуденѝоѝ иѝѝо љо зайозна вчѝра ќе дојде и денес; Тие имааѝ ШѝаквиЌ книѝи иѝѝо се мноѝу реѝѝки*). Во нерестриктивните релативизираниот предмет на мислата е идентификуван (анафорски, ситуациски, ономазиолошки итн.) или неопределен без интенција за определување, а зависната дел-реченица упатува на него преку сврзувачкиот збор и му припишува дополнителна карактеристика (*Таѝѝко му, коѝо љо ѝознавам ѝовеќе од 20 љодини, е чесен човек*).

Во зависност од тоа дали се во функција на изделување елемент или подмножество од множеството, од една страна, или само на припишување својство на релативизираниот предмет на мислата, од друга, се изделуваат индивидуализирачки (*Книѝиѝе иѝѝо љи куѝи љи имам и јас*) и квалификативни рестриктивни релативни реченици (*Не сакам месѝа во кои е љласно*). Како што е посочено во студијата, според некои автори (на пример, според Шеракова), оваа класификација се однесува и на нерестриктивните релативни конструкции.

Издвоени се и релативните конструкции во кои зависната дел-реченица се однесува на главната во целост, а не на еден нејзин елемент (*Сиѝѝе се ѝрисуѝѝни, иѝѝо е добро*). Овие реченици, за кои, како што наведува Минова-Ѓуркова, Полањски го употребува терминот *ѝросенѝенцијални*, а Голомб – *ѝсевдорелатѝивни*, се проблематични во поглед на тоа дали] припаѓаат на паратаксата или на хипотаксата. Во трудот се посочува семантички аргумент во полза на нивниот хипотаксички карактер – кај нив може да се најдат елементи по кои се блиски со последичните, па и со причинските.

Посебно внимание му се посветува и на проблемот на корелатите и на антецедентите. Како корелати се третираат членските морфемии, демонстративните заменки, заменски придавки и прилози што функционираат како семантички испразнети оператори, катафорски, сигнализирајќи реплика во форма на релативна дел-реченица. Од друга страна, во функција на антецеденти се полнозначните зборови во главната дел-реченица што се однесуваат на предметот на релативизацијата. Со оглед на тоа, авторката посочува дека во главната дел-реченица во рестриктивните релативни конструкции може да се јават експоненти што, иако примарно функционираат определувачки, само го изделуваат антецедентот, а определувањето се комплетира дури со зависната дел-реченица, која во тие случаи е задолжителна. Од друга страна, кога се употребени во примарната функција, антеце-

дентот е определен, зависната дел-реченица му припишува дополнителна карактеристика, а релативизацијата е нерестриktivна.

Во индивидуализирачките рестриktivни релативни реченици како корелати функционираат демонстративните заменки (пред сè, од *-и*- и од *-н*-коренот) и членските морфеми (од *-и*-коренот), а во квалификативните – демонстративната заменска придавка за квалитет (од *-и*-коренот: *и*аков). Во трудот се посочуваат и помошните корелати во индивидуализирачките релативни реченици – општите заменки, заменски придавки и прилози, и во квалификативните – неопределените заменки, заменски придавки и прилози и бројот *еден*. Што се однесува на одречните заменки, авторката остава простор да функционираат како помошни корелати и во индивидуализирачките и во квалификативните релативни конструкции. Во врска со корелатите и со антецедентите, посебно се разгледува релацијата меѓу типот на релативизацијата и формалните карактеристики на релативизираната именска синтагма, при што се посочуваат условите под кои една релативна конструкција е од индивидуализирачки или од квалификативен карактер, од една страна, и од рестриktivен или од нерестриktivен, од друга. Се забележува дека формалните карактеристики на релативизираната именска синтагма се во целосна корелација само со разграничувањето меѓу индивидуализирачките и квалификативните релативни реченици, а не и меѓу рестриktivните и нерестриktivните, чии релативизирани именски синтагми се одликуваат со речиси еднакви површински структури. Според тоа, причината за разликата меѓу рестриktivните и нерестриktivните релативни конструкции се состои во длабинската структура на релативизираната именска синтагма, т.е. во семантичките карактеристики на нејзините елементи.

Пред да пристапи кон анализа на корпусот, Минова-Ѓуркова се задржува на релативните сврзувачки зборови во македонскиот јазик, при што како основни се посочуваат *и*ио и *кој*(*и*ио), а како специјализирани - *каков* *и*ио, *колкав* *и*ио, *чиј*(*и*ио), *каде* (*и*ио), *кога*, *како* (*и*ио) и *колку* *и*ио. Што се однесува на нивните особености, упадливо е дека *и*ио, кој најчесто функционира како апсолутен релатив (*relativum generale*), е окарактеризиран како најшироко употребуван.

Посочената апаратура е применета прво на народниот јазик, по што интересот се сосредоточува на релативната реченица во текстови од македонските автори од XIX век: Јоаким Крчовски,

Кирил Пејчиновиќ, Теодосиј Синаитски, Јордан Хаџи Константинов - Џинот, Ѓорѓи Самуркаш, Натанаил Стојанович, Димитар Миладинов, Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, Григор Прличев, Партениј Зографски, Кузман Шапкарев, Ѓорѓи Пулевски, Димитар Македонски и Темко Попов. Експанзијата на *кој(што)* во нивните текстови е суштинската разлика во однос на народните говори, каде што доминацијата на *што* е апсолутна. Сепак, проширувањето на сферата на овој сврзувачки збор не е рамномерно застапено, а варира дури и во текстови од еден автор. Така, кај Крчовски, Пејчиновиќ и Македонски надвладува *што*, Шапкарев и Попов ги употребуваат двата, а другите, под влијание на словенските јазици што ги познавале, му даваат предност на *кој(што)*.

Проблемот на релативната реченица во XX век е разработен, исто така, врз мошне обемен материјал, ексцерпиран од текстови од повеќе автори (Крсте П. Мисирков, Кочо Рацин, Коле Неделковски, Антон Панов и други), од публикации и од документи од периодот на НОБ и од оригиналните и преводните дела меѓу 1945 и 1953 г. По анализата на тој корпус следува осврт на современата состојба, кој ги опфаќа карактеристиките на релативната реченица во прозата и во поезијата на современите македонски автори, во научниот и во публицистичкиот функционален стил, како и во преводната проза.

Тоа што ѝ дава општ, суштински белег на релативната реченица во посочениот период е дистрибуцијата на основните релативни сврзувачки зборови - *што* и *кој(што)*. *Што*, кој се јавува во сите типови релативно сврзување, особено во супститутивните рестриктивни индивидуализирачки, функционира како апсолутен релатив, без способност за врзување со предлози. За разлика од него, кој најчесто е во функција на субјект или на директен објект, *кој(што)* може да се јави и со предлози. Се забележува дека сферата на супститутивните рестриктивни индивидуализирачки релативни реченици е резервирана, пред сè, за *што*, особено кога се во прашање функциите на субјект и на директен објект во зависната дел-реченица. Од друга страна, од сите специјализирани релативни сврзувачки зборови - *каде (што)* се изделува со развиеноста на релативизацијата и се среќава и со корелати и антецеденти што се карактеристични, пред сè, за *кој(што)*.

„Релативната реченица во македонскиот јазик во XIX и XX век“ изнесува доследна класификација на предметните конструкции и исцрпна инвентаризација на средствата за релативизација во ма-

кедонскиот јазик, пристапувајќи им на проблемите во зависност од аспектот што го наметнуваат. Поставките се поткрепени со многубројни примери, кои му обезбедуваат посебна тежина на извлекувањето „колку што е можно поопшти заклучоци за структурата на релативната реченица“, како што е експлицирана целта на трудот во заклучниот дел. Во предговорот на Дучевска неговото значење е атрибуирано како капитално, што е аргументирано токму со повеќеаспектноста на пристапот и со обемот на корпусот (30.000 примери). Достапноста на оваа студија, најисцрпна кога е во прашање предметната проблематика во македонската лингвистичка средина, е фундаментална предност за идните проучувања.

Бојан Петревски